

Aanwezigen	
Ludolf Fledderman	Akkerbouw - Johannes Kerkhovenpolder
Monique Mul	Provincie Groningen, vanuit CLM Onderzoek en Advies
Han Vermue	Provincie Groningen, vanuit RHDHV
Marloes Luitwieler	Provincie Groningen, beleidsadviseur Water
Tonny Doornbos	Akkerbouw Finsterwolde
Dick Abee	Gemeente Oldambt – Economisch strategisch beleidsadviseur
Annechien ten Have	Varkenshouderij & akkerbouw Ulsderweg
Sander Dijk	Waterschap Hunze & Aa's – planoloog
Thea Gielleit	Bestuurslid Stichting Groninger Dorpen
Harold Martens	Provincie Groningen – Landbouw
Gerard de Groot	Melkveehouder – Nieuw Beerta
Leendert Jan Onnes	Akkerbouw & pluimveehouderij Reiderwolderpolder
Emiel Blauw	Provincie Groningen, vanuit Sweco – verslaglegging
Pieter van der Burg	Akkerbouw & pluimveehouderij polderweg, Oostwold
Boelo Tijdens	Akkerbouw, deel biologisch – Nieuw Beerta
Marian Lugtenberg	Akkerbouw, Nieuw Scheemda
Michiel van Kerkvoorde	Staatsbosbeheer, adviseur
Doeko van 't Westeinde	Akkerbouw, LTO afdeling Oldambt - Bad Nieuweschans
Lammechien Hut	Gemeente Oldambt – ruimtelijke ontwikkeling
Alco van Klinken	Provincie Groningen
Gert Noordhof	Provincie Groningen – Programmaleider NIL
Sacha Stevens	Provincie Groningen, vanuit Sweco
Monique Mellema	ANOG, projectleider
Hemmo Bolhuis	Akkerbouw & schapenhouderij – Reiderwolderpolder
Luuk Volker	Melkveehouderij – Bad Nieuweschans
Gerhard Hurenkamp	Gemeente Oldambt - Water
Silvana Moed	Gemeente Oldambt - Bodem
Frits van der Schans	Provincie Groningen, vanuit CLM Onderzoek en Advies
Marja van Schie	Onafhankelijk voorzitter
Amarens Reitsma	Provincie Groningen Gebiedsregisseur deelgebied Oldambt
Afwezig, bekend	Renee Bekker, Jasper Schut, Oscar Borsen, Ronald Leeraar, Hermen Klomp, Kees van Hal, Carolien van der Ziel

Op maandag 20 november 2023 vond de vierde en laatste kennissessie voor de gebiedsschets voor deelgebied het Oldambt plaats. Het thema van de dag: agrarisch ondernemerschap. De bijeenkomst vond plaats in bezoekerscentrum Hamletz in Beerta. De vier kennissessies trappen af met een ontbijt (8 uur) en gaan vervolgens de diepte in. Hiermee ontwikkelen agrarische ondernemers, natuurbeheerders, gemeente Oldambt, waterschap Hunze en Aa's, vertegenwoordiger dorpen en provincie gezamenlijk kennis over de bodem, water, natuur en agrarisch ondernemerschap. Dit was de laatste bijeenkomst van het ophalen van de kennis. De volgende bijeenkomsten over de toekomst van 't Oldambt volgen begin 2024.

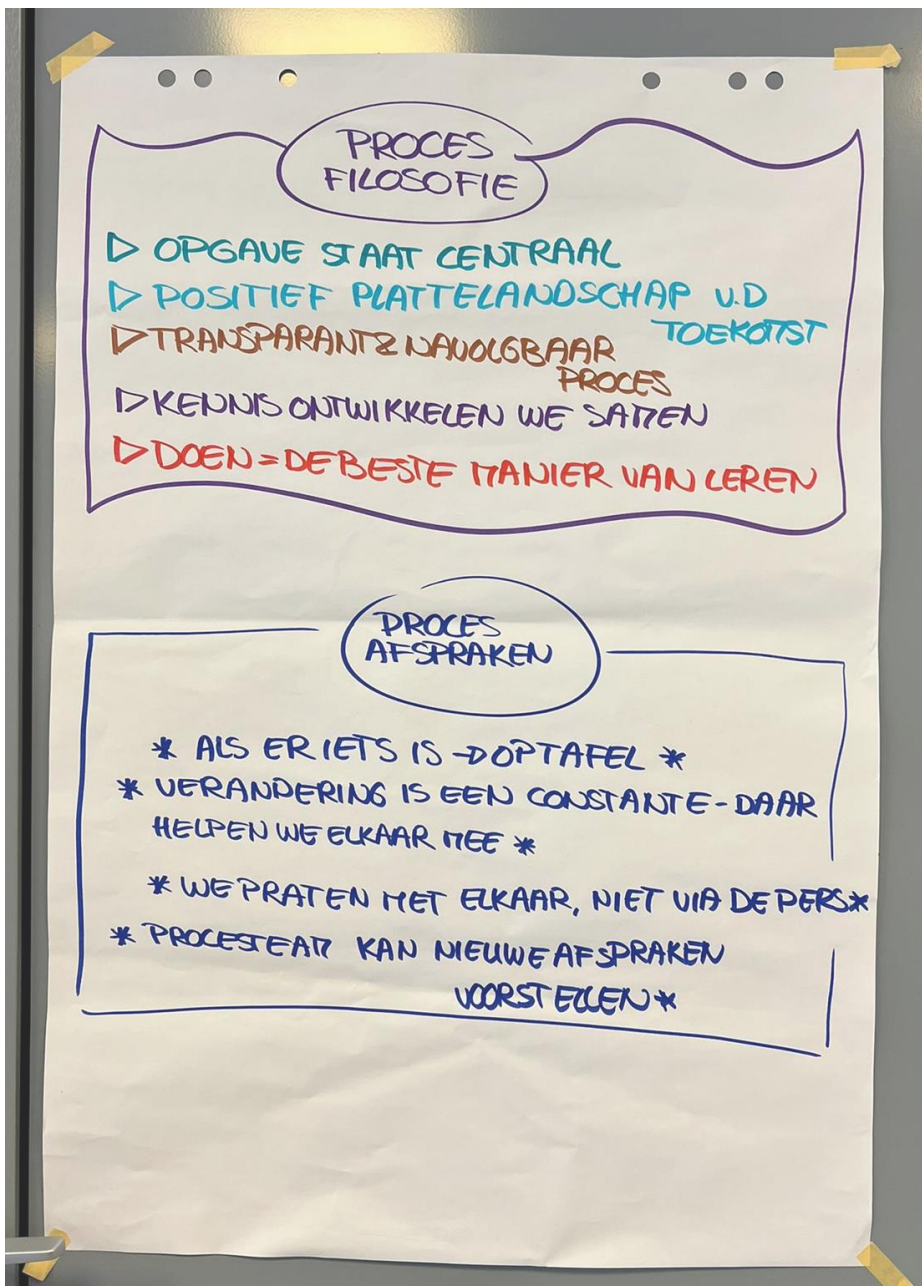
Het doel van deze kennissessie is het delen en gezamenlijk ontwikkelen van kennis over agrarisch ondernemerschap in deelgebied het Oldambt. In de bijeenkomsten kijken we op basis van deze kennis zowel naar de verdere toekomst als naar de opgave voor de kortere termijn. Deze kennis helpt om de gebiedsschets voor het Oldambt invulling te geven.

De deelnemers doen in alle vier de kennisbijeenkomsten zoveel mogelijk mee, zodat we kennis opbouwen. Agrarische ondernemers zijn in overleg met de besturen van LTO en GRAJK uitgenodigd en vormen een afspiegeling van het agrarisch ondernemerschap in het Oldambt.

De uitkomst van de kennissessies wordt vastgelegd in themafiches. Op 11 december zullen deze themafiches breder gedeeld worden in de gebiedsdag. Met de opgedane kennis gaan we de opgave voor de gebiedsschets van het Oldambt invullen.

Proces filosofie en afspraken

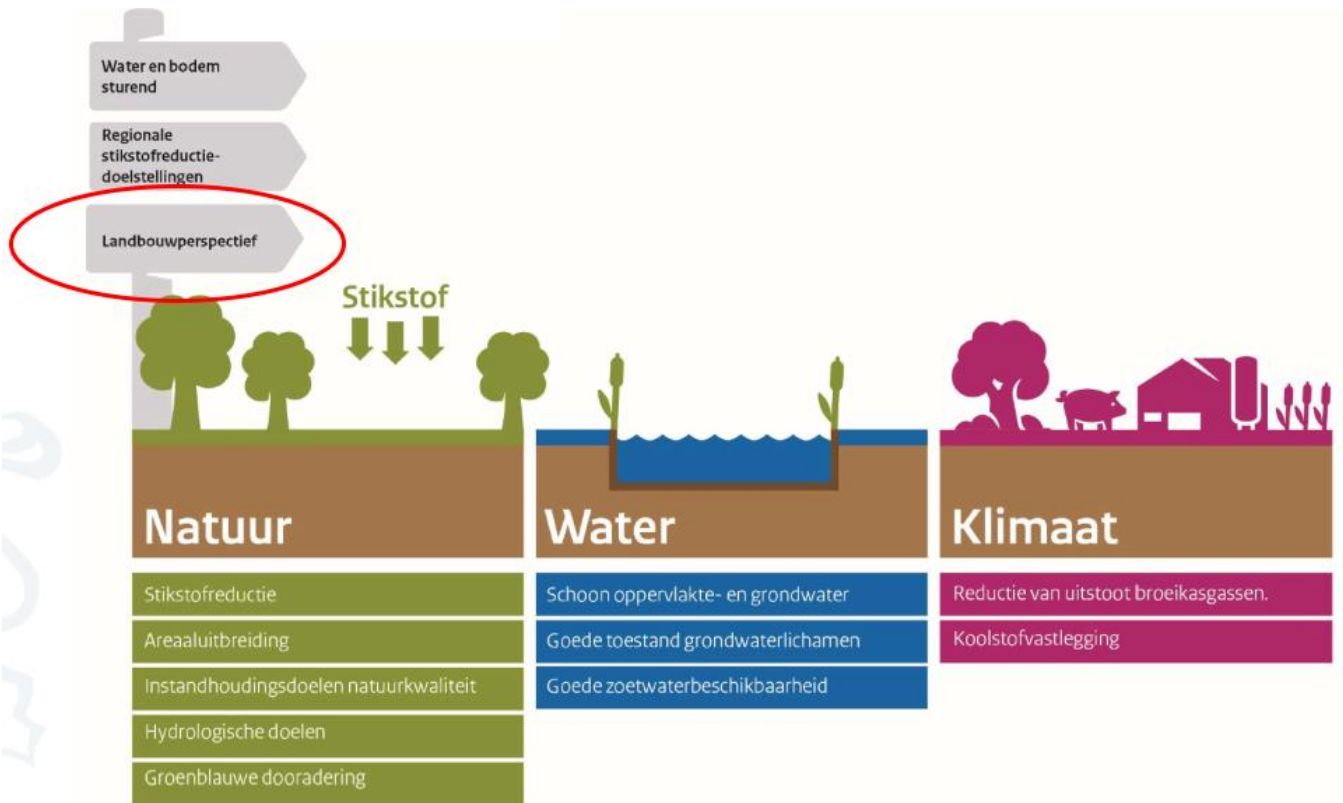

Extra toelichting:

Alle deelnemers van de kennissessies kunnen de inhoudelijke opbrengst van de kennissessie delen met ander inwoners, collega's, ondernemers in het gebied. Na de vier bijeenkomsten zijn de themafiches hiervoor ook beschikbaar. Eventuele vragen en aanvullingen kunnen mee teruggenomen worden naar de kennisbijeenkomsten.

Als deelnemers verbetertips voor het proces zelf hebben, dan graag direct bespreken in de bijeenkomsten of even bellen met Amarens Reitsma of Marja van Schie.

Het thema van de dag

Presentatie agrarisch ondernemerschap

Door Harold Martens – Provincie Groningen

Groningen is een landbouwprovincie met kwaliteiten en kansen

1. Grootschalig akkerbouwgebied met vruchtbare grond
2. Grootschalige akkerbouw en melkveebedrijven
3. Interesse in teelt nieuwe gewassen om uitdagingen met probleemkruiden (zoals duist) te voorkomen
4. Kansrijke teelten: veldbonen, erwten, biobased, vlas, mammoetgras en miscanthus. Ophoging landbouwgronden met slib
5. Waterberging in lagere delen, is een kans..?
6. Verzilting biedt kansen voor nieuwe teelten
7. Recreatie op landbouwgrond biedt tevens kansen
8. Het gaat goed met de akkervogels

De bodem is de basis (en deze is niet dood!)

- Een vitale bodem kan vijf keer meer water vasthouden en afgeven (dus ook geen afstroming meststoffen en GBM)
- We moeten verdichting voorkomen, dat kan op de volgende manieren:
 1. Niet-kerende grondbewerking
 2. Minder scheuren
 3. Meer organische mest (strorijke mest, bokashi, compost, laten liggen vegetatieresten). Hierdoor heb je beter bodemleven zowel onder als boven de grond.
- Rustgewassen, vlinderbloemigen i.p.v. rooigewassen zorgen voor een meer vitale bodem

Kansen die zich voordoen in het gebied:

1. Veldboon
2. Vlasteelt (volgens agrariërs goede prijs en afzet)
3. Nieuwe Pilots in het gebied:
 - Verwaarden drijfmest i.s.m akkerbouw
 - Oprichting Kringloop coöperaties
4. Alternatieve gewassen:
 - Vezelhennep
 - Olifantengras/miscanthus en mammoetgras (pas na vijf jaar rendabel volgens agrariërs)
 - Silphie of Zonnekroon
 - Miste nog volgens de groep: **stro** (voor isolatie)

Opgaves landbouw

- Reductie ammoniak in Groningen – 1,447 kton (25% bestaande emissies). Invulling via generiek beleid (12%) en provinciale aanpak (13%). Via technische- en managementmaatregelen moet dit haalbaar zijn.
- Reductie methaanemissie in Groningen – 0,19 Mton (30%)

Mogelijke realisatie:

1. Autonome ontwikkelingen -> stoppende melkveehouders
2. Effect derogatie
3. Meeliften met productie duurzame energie (mestvergisting)
4. Voederadditieven
5. Managementmaatregelen

Koolstofvastlegging

Opracht is uitgezet om de potentie voor Groninger bodems nader te onderzoeken.

Verdienvermogen akkerbouw

Aardappelen	?
Suikerbieten	+
Granen	+/-
Eiwit gewassen	?
Rente bank	-
Uien	++

Kansen liggen in biodiversiteitsmonitor akkerbouw, vezel/hennep, biobased.

Verdienvermogen melkvee

Derogatie	-
Rente bank	-
Melkprijs	-
Kostprijs	-

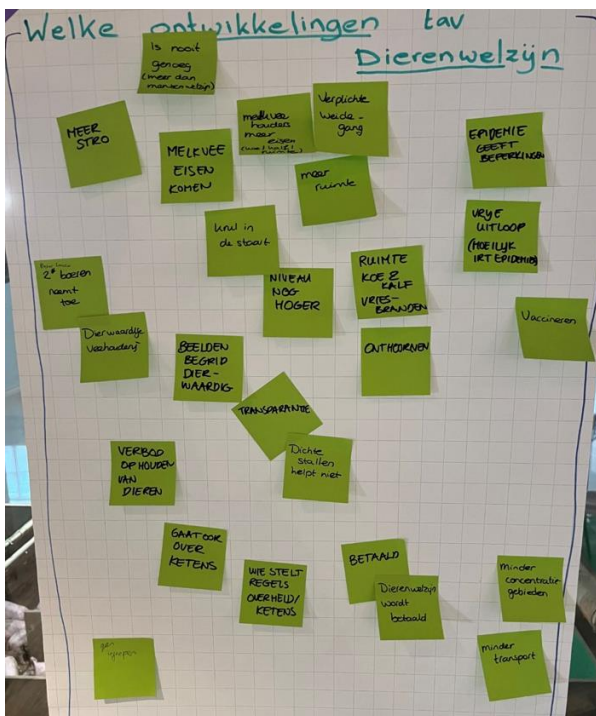
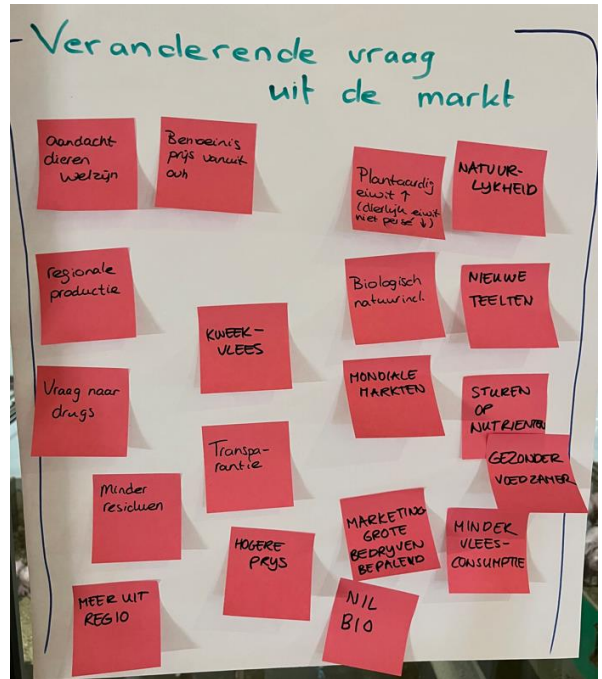
Zorgelijke situatie! Kansen verdienvermogen in stikstofstrippen en monovergisting, groene kunstmest.

Wat is er nodig?

- Gelijkwaardigheid in de samenwerking en het stellen van haalbare doelen is van belang voor het creëren van vertrouwen bij de stakeholders.
- Langjarige afspraken en perspectief op een gezond verdienmodel voor alle ondernemers die de omslag willen maken om duurzame combinatie van functies mogelijk te maken.
- Stimuleringsregelingen, beleidsruimte voor innovatie en ondernemerschap zijn cruciale ingrediënten
- Ondersteuning agrariërs door middel van erfcoaches, leernetwerk en kennisdeling, onderwijs en Taboer Loket of ZOB)

Sessie 1: Speeddaten rond ontwikkelingen

Tijdens deze eerste sessie gingen we speeddaten. Deelnemers gingen tegenover elkaar zitten en behandelden een thema. Vervolgens kwam je tegenover iemand anders te zitten om het volgende thema te bespreken. De input van de vier behandelde thema's werd plenair verzameld en is hieronder weergegeven. Als de post its niet goed leesbaar zijn: even inzoomen!

Sessie 2: Posterpresentatie maken

In deze sessie werd de groep opgedeeld in drieën en werd over drie thema's input verzameld en een posterpresentatie gemaakt. De thema's zijn: 'ondernemen met de natuur', 'verkennen van de verschillende transitiepaden' en 'morgen innoveren'. De input uit de posters is hieronder verzameld.

Groep 1: Ondernemen met de natuur, optimaal ondernemen met GLB en ANLb

Besproken zijn gefinancierde activiteiten gericht op verbeteringen van platteland natuur uitgevoerd door de agrarisch ondernemer:

- ANLb: langjarige contracten van ca 12 jaar zijn noodzakelijk voor agrarisch ondernemer en natuur.
- GLB + Eco-regeling: De voorwaarden zijn zo strikt dat agrarisch ondernemers deze regeling niet willen uitvoeren. Daarbij zorgt deze regeling ervoor dat agrarisch ondernemers geen ANLb contracten meer uitvoeren.
- Ecodiensten die worden vergoed door gemeenten; bijvoorbeeld slootkantbeheer
- SBB pachtland: verlenging van pacht is mogelijk als de agrarisch ondernemer voldoet aan duurzaamheid voorwaarden
- DAW: financiert duurzame pilotprojecten (dus kleine periodes worden activiteiten vergoed). Wens van agrarisch ondernemers is om de uitvoering blijvend te financieren.
- Natuurinclusieve landbouw/ regeneratieve landbouw: hierbij helpt de natuur de agrarisch ondernemer en de agrarisch ondernemer help de natuur.

Als de ondernemer wil ondernemen met de natuur dan zal de ondernemer zijn gehele bedrijfsvoering daarop inrichten. Langjarige contracten voor de diensten zijn noodzakelijk voor een volhoudbare natuurlijke agrarisch bedrijfsvoering.

De agrarisch ondernemers zouden de volgende diensten kunnen bieden:

- Afname van slib
- Bij een klepelmaaierverbod kunnen agrariërs zelf tegen vergoeding kanten maaien en afvoeren op een voor de natuur geschikt moment
- Bokashi maken van slootkantmaaisel van eigen percelen
- Uitgesteld maai-beheer uitvoeren

Om effectief te zijn voor de natuur en een verdienmodel voor een agrarische onderneming zijn de volgende ontwikkelingen noodzakelijk:

- Inrichting van natuur van perceel of teler naar gebiedsaanpak
- Contracten van 6 jaar naar langere termijn
- Voldoende (ANLb) budget voor voldoende deelnemers en effectieve gebiedsgrootte
- GLB/Eco-regeling moet voorwaarden krijgen die werkbaar zijn en effectief voor de natuur anders denken de ondernemers dat meer natuurwinst kan behaald worden zonder subsidieregeling. (ANOG heeft hiervoor punten aangeleverd aan LNV/BoerenNatuur).
- Ruigten zijn waardevol voor natuur en zouden binnen GLB gewaardeerd moeten worden.
- ANLb vergoeding zou
 - 1) geïndexeerd moeten worden,
 - 2) een marge toegevoegd moeten krijgen,
 - 3) meer budget moeten krijgen om meer bedrijven erbij te betrekken zodat meer boeren gaan werken met de natuur en niet tegen de natuur..

Samengevat hebben zowel de natuur als de boer behoefte aan continuïteit in ruimte en budget.

9 Mogelijke project in kader van NIL Groningen: verkenning naar Bokashiproductie van taludmaaisel van eigen percelen.

Sessie 2: Posterpresentatie maken

Groep 2: Verkennen van de verschillende transitiepaden

Transitiepad 1 - *Hightech gesloten systemen*: hier zijn omgevingsfactoren goed te controleren en worden deze gestuurd op het minimaliseren van emissies en inputs, hergebruik van reststromen, een hoog niveau van dierenwelzijn en diergezondheid en het opwekken van energie.

Transitiepad 2 - *Hightech open systemen*: systemen die gericht zijn op produceren van hoge kwaliteitsproducten door een focus op gezonde bodems en minimale emissies naar bodem, water en lucht.

Input groep:

- Je wilt zelf je moment kunnen timen
- Iedereen is je concurrent en niemand
- Er spelen wederzijdse belangen
- Deze systemen zijn open en grootschalig

Transitiepad 3 - *zo duurzaam mogelijke landbouw*: Geheel of deels grondgebonden. Zo duurzaam mogelijke landbouw bestaat uit plantaardige, dierlijke of gemengde bedrijven voor voedselproductie die de best beschikbare duurzame methoden en technieken toepassen. Boeren en hun werknemers leren van transitiepaden 1 en 2 met behulp van studieclubs en voorlichting.

Input groep:

- Schaalvergroting in relatie tot high-tech
- Flexibiliteit is nodig
- Moeten teelten toepassen waar vraag naar is

Transitiepad 4 - *Biologisch plus*: richt zich op het toepassen en verder ontwikkelen van ecologische en regeneratieve landbouwprincipes. Ook voor biologische landbouw zijn er met het oog op de toekomst aanpassingen nodig, bijvoorbeeld met betrekking tot gewasbeschermingsmiddelen, dierenwelzijn of het toelaten van gentechnologie.

Input groep:

- Biologisch wordt het nieuwe gangbaar
- Omschakelen naar biologisch is twee keer omschakelen: machines + bouwplan
- Tegenover een certificering moet een beloning staan: vanuit GLB en/of omlaag gaan waterschapslasten

Transitiepad 5 - *Maatschappelijke ondernemingen*: dit zijn multifunctionele bedrijven die naast voedsel ook andere maatschappelijke waarden en diensten produceren, zoals zorg, recreatie of educatie, of nieuwe verbindingen organiseren tussen voedselproductie en consumenten/burgers.

Input groep:

- Dit is heel specifiek/gericht
- Intrinsieke motivatie is de kracht van dit pad, past dus niet bij elke agrariër
- Grootschaligheid van Oldambt is hier niet per definitie helpend bij
- We hebben 230 boeren, dus als een paar omschakelen gaat het al snel in %

Transitiepad 6 - *Natuur en landschapsbeheer*: richt zich op boeren waarvan hele bedrijf of een flink deel van hun bedrijf diensten leveren voor natuur- en landschapsbeheer, waterberging/zuivering of CO₂-opslag. Deze bedrijven organiseren zich vaak in regionale collectieven of coöperaties, of gaan partnerschappen aan met natuurorganisaties en landschapsbeheerders.

Input groep:

- In Oldambt is dit een neveninkomst
- In de basis is dit 'zonde voor de goede grond'

Sessie 2: Posterpresentatie maken

Groep 3: Morgen innoveren

Wat ga ik anders/beter/nieuw doen?

- Extensiveren
- Varkens BeterLeven** -> biologisch
- Mooiste kraamstal met buiten uitloop stro
- Mest van bio-varkens scheiden in dik-dun
- Agrarisch natuurbeheer, mits verdienmodel!
- Binnen huidig verdienmodel zoveel mogelijk natuurbeheer
- Mono-mestvergister indien renderend
- Minder administratie vanuit regelgeving (wens)
- Efficiënter omgaan met nutriënten
- Gebruik kunstmestvervangers
- Precisielandbouw (bemesting en gewasbescherming)
- Onkruidbestrijding / gewasbescherming
 - Minder gebruik gewasbeschermingsmiddelen
 - Pleksgewijze gewasbescherming
 - Mechanische onkruidbestrijding
 - Meer gewasbeschermingsmiddelen
 - Risico -> verhoging kostprijs
 - Urgentie -> innovaties op kort en lange termijn
- Verbetering van watermanagement
 - Andere type beregeningsinstallatie ivm droge zomers van haspel naar
 - Druppel-irrigatie
 - Optimaliseren waterhuishouding

Kansen

- Teelt van (meer) tarwe, bijv. wintertarwe met minder kunstmest/chemie; zorg ligt bij duist
- Meer leren en voorlichting over groene middelen zowel gewasbescherming als bemesting
- Landschap en landgebruik waar boeren bij betrokken zijn

Waar ga ik mee stoppen?

- Intensiveren veehouderij; hogere veebezetting
- Afhankelijkheid van overheden en externe inputs. Meer robuust en minder kwetsbaar bij onvoorziene omstandigheden.
- Beter Leven ** varkens; onvoldoende vraag en te grote risico's
- Teelten met onvoldoende verdienmodel
 - Veldbonen: te lage opbrengst
 - Vlas: gebrek aan infrastructuur en geen machines in regio
 - Lupine: geen verdienmodel

Randvoorwaarden/zorgen

- Beschikbaarheid zoet water, met name in het voorjaar. Van groot belang voor oa gewas- en teeltkeuzes.
- Behoud agrarische grond in discussie over waterveiligheid. Betrokkenheid agrarische sector bij eventuele grondclaim.
- Langetermijnvisie, heldere regelgeving en weten waaraan je toe bent! Sector wil en kan input geven.
- Dierwaardige veehouderij; betekenis en consequenties.
- Verhoging kostprijs door toenemende eisen en wensen.
- Verdienmodel....

Discussiepunt

Meer wet- en regelgeving belemmert innovatie en daagt innovatie uit!

Samenvatting akkerbouw

- Integrale benadering
- Optimalisatie bedrijfsvoering
- Robuuster systeem
- Beter beregening/druppelirrigatie
- Beter watermanagement
- Meer groene middelen

Vriendelijke feedback

Op basis van deze bijeenkomst wordt een themafiche agrarisch ondernemerschap opgesteld. De groep heeft ermee ingestemd dat de input die geleverd is verder kan worden aangevuld. De input vanuit de andere kennissessies wordt ook bij dit themafiche meegenomen.

Vriendelijke feedback:

- Hoe brengen we op 11 december een positief verhaal aan mensen die hier voor de eerste keer zijn?
- Graag de input die geleverd is in deze sessies ook terugzien in de praktijk. Dit wil nog weleens anders zijn bij andere projecten